

anxa
87-B
18073

LEANO STURRO

1873

ACCADEMIA PONTANIANA

LA BIBLIOTECA DI PONTANIANA

1873

LIBRARY OF THE PONTANIAN ACADEMY

1873

1873

A6

CENNO STORICO
DELLA
ACCADEMIA PONTANIANA

PER
CAMILLO MINIERI RICCIO

NAPOLI
TIPOGRAFIA DI R. RINALDI E G. SELLITTO
Vico Ss. Filippo e Giacomo n.º 21
1876.

Alla morte di Alfonso I di Aragona l'Accademia Alfonsina dalla Reggia passò alla casa del Panormita (1), che ne fu il direttore durante la vita di quel sovrano; e si riuniva ancora nel *Pliniano*, villa dello stesso Panormita, posta sul littorale di Resina (2). Benchè vecchio il Panormita ed oppresso da' mali del corpo, non tralasciò mai di assistere alle tornate accademiche ed a rendere sempre più illustre quel consesso di dotti: *Neapoli*, dice il Pontano (3), *Academiam excitavit, ex qua literis praestantissimi prodire, et ingravescente senectute hoc literatorum licacum variis propositis quaestionibus fovebat, ac doctissimis exhortationibus inflammabat*. Negli ultimi anni di sua vita volle che il Pontano, suo prediletto allievo, la presedesse, e siffattamente compiacevasene e se ne gloriava tanto, che quando a lui si dirigevano i dotti per controversie letterarie o scientifiche, diceva loro *Ite ad Iovianum*, come capo dell'Accademia. Ciò non pertanto, il Pontano benchè ne fosse il vero reggitore, e di ordine dello stesso Panormita ne avesse scritto le leggi (4), si tenne sempre sottomesso al suo amato maestro, e con tanta venerazione, che quante volte gli occorre nelle sue opere di far menzione dell'Accademia durante la vita del Panormita, fa sparire la sua persona per mettere in risalto quella del suo protettore e maestro; alla cui morte poi rimastone il capo, l'Accademia dal suo nome si disse Pontaniana.

Il Pontano allora tenne le riunioni accademiche ne' portici della sua casa, nella sua cappella gentilizia (5), entrambe site presso la chiesa di S. Maria Maggiore, detta volgarmente *La Pietra Santa*;

nel convento di S. Giovanni a Carbonara (6); e nella sua deliziosissima villa di Antignano, dove imbandiva splendidissimi pranzi e laute cene (7). Alessandro d' Alessandro a tal proposito scrive :

*Accersebat plerumque nos in hortos amoenissimos (8) ubi aediculas habebat, Iovianus Pontanus in nostra Parthenope, vir memoria quidem nostra omnibus bonis artibus, atque omni doctrina praeditus: cui praeter ingenii mansuetudinem, quae plurima in homine fuit, munditia verborum, et compositus ille sermo, ad omnem ingenuitatem plurimum accessionis faciebant. Illoque conveniebamur complusculi, quibus bonarum artium studia, eademque disciplinae, atque non absimilis discendi facultas erat. Detinebat demulcebatque nos vir ille fandi dulcissimus, egregia quadam et illustri oratione, sermoneque perquam lepto et venusto, totos plerumque dies: tanta in eo comitas, tantusque lepos erat. Forte autem, cum natalis sui diem annum Decembrio mense, ut solebat, cum amicis celebrare vult, evenit ut et nos una cum reliquis mihi coniunctissimis, primis ab eo tenebris acciti, apud eum conveniremus. Quo cum venimus, benigne quidem et comiter accepti, ad focum consedimus, festivissimisque colloquiis noctis particulam cum mira suavitate traduximus: cum interim Iovianum florenti quadam facundia, et sermone quam castissimo de litterarum disciplinis disserentem, animo serio et aure attenta exciperemus: quo sermone desito, cum iam mensas et coenam instrui iuberet, ceterisque nimis intempestivum coenandi tempus esse videretur: Quin ergo, inquit, optimi iuvenes, dum coena apparatus, dumque obsonia esui matura fiunt, aliquid per hoc otium legimus? Iussitque mox adferri sibi Svetonii Tranquilli Caesarum vitas. Aderat inibi adolescens tunc quispiam laetae indolis, atque a litterarum cultu non abhorrentis: huic demandat, ut divi Iulii vitam, donec maturum coenandi tempus foret, nec turbide, nec ambigue legat. Accipit ille cupidus et libens, atque diserte admodum legere incipit: cum nos interea ea lectione demulsi, legentis verba, et compositam illam dicendi brevitatem, summa cum attentione captaremus: cumque ad calcem lectionis ventum foret, anticipiti sententia, et operta verborum significatione, de testamento Caesaris in haec verba ipsum loquutum offendimus: « Sed novissimo testamento tres instituit heredes, sororum nepotes, C. Octavium ex do-
« drante, L. Pinarium, et Q. Pedium ex quadrante, reliquos in ima
« cera, C. Octavium etiam in familiam nomenque adoptavit: plerosque*

« percussorum in tutoribus filii, si quis sibi nasceretur, nominavit, D. « Brutum etiam in secundis haeredibus. Populo hortos circa Tyberim « publice, et viritim treventos sestertios legavit ». Quibus perlectis, puerum subsistere Iovianus iubet, et ad Dentatum conversus, iuvenem, qui, ut mihi videbatur, in cognoscendis rebus lectione multa exercitus erat: Quid tu, inquit, Dentate sentis de hoc quadrante et dodrante, in quibus hos haeredes scriptos autor hic memorat? Cumque ille haereditatis quotam esse partem asseveraret, in qua illos institutos a Caesare arbitrantur: Proba, inquit Iovianus, haec et vera sententia est, sed inops admodum et ieiuna: plus ego desidero. Et me intuitus, rogat, nunquid in nostro iure civili (in quo multum operae per id temporis impendere videbamur) aliquid de istiusmodi partibus tradatur. Tum ego: Memini, inquam, traditum memoratumque apud nonnullos veteris disciplinae auctores, praecipue apud nostros iureconsultos fuisse, omnem haereditatem, quantacumque esset, si morientis supremo iudicio non esset divisa, tum ab ipso iure in duodecim partes omne illud patrimonium partiiri... E così seguita per lungo a farne egli la spiega (9).

E lo stesso Pontano a Girolamo Carbone:

*Fictilibus si coena placet tibi candide Carbo,
Coena parata tibi est. ruraque nostra patent.
Et penus, et virides horti, genialis et umbra,
Quasque suas pandit Citria sylvae comas.
Viva mihi deprompta et lecta, et grata bibenti,
Aurea sive probes, seu magis nigra placent.
Lenis aquae, simplexque latex, et fertilis urna:
Certet ut inde merum pugnet ut inde latex.
Vernarum mihi fida manus tibi nota ministret,
Marmoricosque agitet barbara turba choros.
Fictilibus tibi mensa, abacusque nitascet acernus,
Nullus in extensa non erit aede lepos.
In primis frons laeta, et grati ad pocula lusus,
Et culti, et nulla rusticitate sales.
Principio gravidis ponentur lecta canistris,
Quae tulit autumnus, quae meus hortus alit.
Roscida erunt, matura et erunt, et sole recocta,
Queque sua carpsit Antiniana manu.*

*Hinc ponetur avis fallaci praeda coloni,
Primaque cui nomen ficus amata dedit.
Pingui iure natet, salsaque immista suilla.
Condiat et tritum lauta patella piper.
De lanio nihil hic nihil e caupone morare,
Rura dabunt quicquid nostra culina coquit.
Altilis inde capus, rapitque a matre columbi,
Anser et implumis, et bene pastus anas.
Post tener et lacteus, et primis cornibus hoedus,
Quem corno, et ceraso farserit apta manus.
Forsitan accedet callosum tergus et apri,
Aut celeris catuli devia praeda lepus.
Certus at in verubus fumat iam porcus, obeso
Et turdo, et merulis, atque palumbe satur.
Cuique suus praesto sapor, aut quem coerula limon
Temperet, aut quem dant punica pressa liquor.
Seu quem bacca liquat myrti, liquat herba virentis
Serpilli, aut dulci corna recocta sapa.
Peltrius accedat tecum: te culta Patulcis,
Illum pro foribus Antiniana manet.
Nec desunt viva, et lances, mensamque secundam
Qui curent, missas nec sine lege dapes.
Nec tibi post epulas deerit praeceptor amorum,
Ingenio periit qui miser ipse suo.
Nec formosa suis quem Scinthia cepit ocellis,
Contactum nullis ante cupidinibus.
Delia nec lasciva neget tibi carmen, et ille
Qui cupit in gelidis montibus esse lapis.
Basia vel tibi mille dabit, dabit altera mille
Lesbia, quique senes nullius assis habet.
Tu modo linque forum, linque et vadimoni: Carbo
Tantisper, tibi dum rustica coena datur (10).*

E finalmente Giano Anisio:

DE ANTINIANO COLLE

*Felix ante alios qui vernant gramine, collis,
Quem tanto studio Parthenopea colit,*

*Parthenope ante deas tanto formosior omnes,
Quanto nobilior hic ager ante alios.
Haud procul a nostra locus urbe assurgit, amoenus
Letitia coeli, laetitiaque soli.
Non agrum hic homines exercent, nempe coloni
Sunt nymphae, atque deum candida simplicitas.
Huc iter a porta Regali nomine, nanque
Regibus haec priscis omnia laeta dedit.
Hinc itur laeva, nec longus tractus eunti,
Naturae blanda per loca facta manu.
Ventum ubi florentis culta ad ridentia collis,
Aspectu unde patent aequora lata maris,
Vere novo ut se aperit nimbis cedentibus annus,
Sic se offert quam alibi mollius ipsa dies.
Huc me vis morbi tandem perduxit, amorem
Siqua mi detur posse levare ferum.
Vix ubi nympharum rumor pervenit ad aures,
Vestibus ignotis applicuisse virum,
Adveniunt, se seque habitu, incessuque fatentur
Esse deas. una haec tum fuit orsa loqui.
Quisquis es hospes ait, nostrum qui tendis in agrum,
Sive errore viae, seu magis ex animo,
Ad nos diverte hospitio, nam et si lare parvo,
At comi, et laetis accipiere modis.
Hic ego. non dubium, vos divum e sanguine cretas,
Sic mihi forma facit, sic mihi verba fidem.
Quid contra referam? tantum venerabor, et aris
Imponam vestris thura adolenda focis.
Non errore viae his me deus appulit oris,
Sed vehemens amor, et fama loci celebris.
Alpheus Ianus mihi longo est tempore notus,
Alpheus, nymphae cui socia Antiope.
I, pete nympharum dixit mihi, rura beata,
Si vis nosse tue gaudia Lucioles.
Herbarum hae norunt succos, et carmine amare
Cogunt, nedum hominum frigida corda, feras.
Ah me dura urit flammis immitibus illa
Septem dura annos improba Luciole.*

*Divarum hospitium an contemnam? sed mea cura
Fert alio, ad Ianum dicite qua sit iter.
Hac iter ad Ianum respondet maxima natu,
Illic Ianiculum, confugium est animi.
Sed nostris concede prius florentibus hortis,
Et lege purpureis lilia mista rosis.
Sunt et poma rubentia, sunt et citria flava,
Quicquid et e sylvis provenit Alcinoi.
Non operam puto perdemus, nisi fallimur hospes,
Et tu etiam Phoebo carmina digna canis.
Obsequor. ut longe non inde recessimus, ecce
Ex illo numero me capit una manu,
Et, nosti Meliseum, inquit, quem Phoebus amavit,
Cui cara ante omnes Antiniana fuit?
Antiniana ego sum, coeli concessit ad astra
Ille sua, et divum colloquiis fruitur.
Haec rura incoluit, haec sevit citria, et illa
Dum plantat laurum, carmina cusit amans.
Ne mea, ne pereat moriens Ariadna, perenne
Hoc sacro laurus cortice nomen habe.
Vidi ego, videre et multi, quum carmina falce
Scripsit in hac lauro maximus ille senex.
Et crevit laurus, crevere et carmina, et una
Crevit amor, quo vel mortua corda calent.
Plura essent spectanda, alio quae in tempore servo,
Namque suam facilis poscit Onysa vicem.
Sic magna Antiniana. subit tum lenis Onysa,
Ad mea nunc hospes florida prata veni.
Praecepit Meliseus, ut haec Summontius arva
Aere emeret grandi de Peridone sene.
Hunc quantum Meliseus amavit, sunt queque testes
Hae loti, haecque pyrus insita falce senis.
Cede iam Onysa aliis, quaedam spectabilis ore
Infert, subtristi versa supercilio.
Suspexere omnes, hospes, tum suscipit illa,
Te ne ultra remorer praetereunte die?
Iupiter haec nobis dedit arva nitentia. cernis
Illa arbusta, ut sunt septa ab utraque via.*

*Campaninus erat, genere atque Machaonis arte
Insignis, tantum quem Piperitis amat.
Illic, cum facili Alpheisibaea, armenta Lycotas
Dum pascunt, numeris haec canit, ille lyra.
Ambo felices sub pulchra Amaryllide, cantu
Invitant volucres, sylviculasque feras.
Et nunc littoreis invisunt rupibus antra,
Alliciuntque antris caerulea monstra maris.
Accius illa habet antra, et candida Mergilline,
Qua mare Pausilypus sole oriente videt,
Accius Arcadiae victor, quem Daphnis ad undas
Acidos, et Battus cum Corydone canit.
Ast alio e latere scopuloso in littore, latos
Aspicere est fundos flava Sisymbri tuos.
Tymbride de nympha hanc genuit Pimnatus heros
Hic ubi Sebetho mista labulla fluit.
Scaptius a dextra, hinc Montanus, et inde Melissus.
En tibi nunc illud nobile Ianiculum.
Rura mea hinc absunt, coluit quae Tityrus olim,
Et liquit moriens illa colenda mihi.
Sed si regrediens ad me diverteris hospes,
Ostendam sacrae limina docta domus.
Ostendam calamos, cecinit quis Tityrus, antro
Observant musae nunc quoque propter aquam.
Inflarunt pauci, nam quis se comparet illi?
Hos tu fors felix experire canens (11).*

Non mancarono a questa Accademia nemici, i quali costrinsero il Sannazaro a comporre contro di essi nell'anno 1484 la elegia *In maledicos detractores*, che è la seguente:

*Quid ruis in sacros temeraria turba poetas?
Saenaeque mordaci praelia dente moves?
Desine sacrilega convicia fundere lingua,
Desine. pro populo stat Deus ipse suo.
Quis novus in furias armat dolor? ite profani,
Ite, nec immeritus conscelerate Deas.
An movet hoc Stygius immersus Scuccha lacunis,
Dum flens Eumenidum verbera torta timet?*

*Illum olim tinctae juverunt felle sagittae:
Nunc miserum facti poenitet usque sui.
Parcite tam chari manes violare parentis,
Per stupra, et talos, per cyathosque rogo.
Ars sua quenque juvet: non vos Helicon subire,
Non fas virginiei polluere amnis aquam.
Scilicet hanc sumpto Ioviani Musa cothurno
Hauriat, et magno digna Marone sonet.
Cui comes intactae lustrans sacraria sylvae
Altilius, docto pectore carmen hiet.
Nec minus et Musae repetens monimenta jocosae
Compater, argutos ingerat ore sales.
Elysusque hedera comptus florente capillos
Rara, sed Aoniis concinat apta choris.
Extendatque armis titulos Aquivivus avitos,
Et doceat nostras cernere castra Deas.
Ipse suae referat Cabanilius ardua Trojae
Moenia, et antiquos, Appula regna, lares.
Quique velut tenera surgit novus arbore ramus
Corvinus, quavis aure probanda canat.
Et qui Pieriis resonat non ultimus antris
Albinus, referat Principis acta sui.
Tu quoque quid cessas doctis deflere querelis
Excidium patriae, culte Marulle, tuae?
Quique tot egregias animas, tot clara virorum
Ingenia enixu format, alitque suo.
Nectat honorata Majus sua dicta corona,
Tamque pias ferulas regia sceptrata vocet.
Quin et rite suos genio Chariteus honores
Praebeat, et festas concinat ante dapes.
Aelius at blandae fretus dulcedine linguae,
Facunda totos conterat arte dies.
Nec te jam pudeat venturo ostendere saeculo
Eloquii vires, Scala diserte, tui.
Certent Socraticis Zenonis scripta libellis,
Cuius apis vernos intulis ore favos.
At tu Castalii non inficiende choreis,
Castalidos, Carbo, nunc cane regna tuae.*

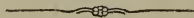
*Te quoque, quem gemina mulcet sapientia lingua,
Parde, juvet studiis invigilare tuis.
Atque alii, quorum doctas it fama per aures,
Extremo properent vincere fata die.
Nos quoque, si magnus non aversatur Apollo,
Canemus Nymphas, capripedesque Deos.
Nam bene Thespiacas, livor licet audiat, undas
Novimus, et dextro pressimus autra pede.
At vos incautis sociis aconita parate,
Et furtis miseras exstimulate domos:
Oedipodique modo, thalamos foedate paternos,
Si modo dat certum vulgus habere patrem:
Nocturnisque dolis agitate, et caedibus urbem,
Perque fora infestam reddite, perque vias.
Haec studia, has artes primis didicistis ab annis,
Non Aganippaeae tangere fila lyrae.
Nam neque Calliope vobis, nec dexter Apollo
Permessi sanctos exhibuere lacus:
Dira sed Alecto gemita comitata sorore
Pocula coenoso de Phlegetonte tulit.
Nimirum hinc nigro mores, et carmina tabo
Pallent, et foedo livor in ore sedet.
Fallor, an hos nobis misit gravis Aetna Cyclopes:
Mitis et hanc sentis tu quoque terra luem?
Heu me Parthenope, quae te contagia laedunt?
Talia tu nunquam pignere monstra soles.
Dii patrii, quorum monitis huc advena classis
Appulit, Euboicas constitutque domos:
Littoribus talem nostris avertite pestem
Moenia felici si posuistis ave.
Vosque umbrae insontes, quas jam lethale venenum
Ante diem Stygias ire coegit aquas:
Ultrices huc ferte facies, fumoque sequaci
Authores vestrae sollicitate necis.
Et vos o vatum certissima numina Musae,
Numina carminibus non violanda meis.
Parcite, si vestras nunc primum laesimus aures:
Iusta lacessita sumpsimus arma manu (12).*

Della quale elegia l'Altilio così scrisse nella sua lettera al Cariteo:

Legisti, ut ego arbitror, του βρομου τῶτων κακολογιων. En dum lacerare non desinunt, concitarunt lenitatem illam SYNCERI nostri, mansuetissimumque animum, scilicet malefacta ut noscerent sua. Et sane quis non Lampos istos Ismenios, ac novos Lucilios abominetur, oderit, stomachetur? qui tanquam Appuli aranei e cavis venenatos porrigunt aculeos, summissisque barbatulis quibusdam, ipsi quidem latent, atque dissimulant, et tamen ita dissimulant, ut noscitari cupiant; laudemque ex tam petulanti, et inepto maledicendi genere improbius aucupentur ac mendicent. Sed sic est, cui Charitee, Naturam expellas furca, tamen usque recurrit: pessima ingenia sese undequaque suo iudicio, quasi mures, ut ille dixit, produnt. Sed captent quam possunt laudem; modo ne ullam capiant; ac potius ridiculi sint. Atqui dixeris: tantum ne Academiae nostrae vacat, ut de his sermo sit? et, ut olim Plato ad Dionysium: an non satis erat, suo ipsos veneno confici, et alienis bonis invidentes intabescere Timones istos? Recte id quidem; sed nostri vulgi mores; sepe taciturnitatem in conscientiam vertunt. Num ad ACTIUM redeo. . . .

Dopo la morte del Pontano questa Accademia fu diretta da Pietro Summonte e da Girolamo Carbone, i quali poi nel marzo dell'anno 1526 la condussero in casa del Sannazaro (13), alla cui morte Scipione Capece, illustre letterato e giureconsulto di quel tempo, l'accolse in sua casa, dove ebbe vita fino al 26 di Febbraio del 1543, giorno in cui il Capece fu privato del suo ufficio di Regio Consigliere e cacciato in esilio, qual partigiano della riforma religiosa. Così, dopo oltre un secolo, ebbe fine questa famosa Accademia.

A compiere la Storia dell'Accademia Alfonsina, detta poi Pontaniana, restano le biografie degli Accademici, che fra breve vedranno la luce.

NOTE

(1) Questa casa è quella posta a destra nell'entrare al Vico *Bisi* ora del *Nilo*, dietro la statua di quel fiume. Fu essa modernata da' successori del Panormita con disegno di Francesco Mormanno architetto fiorentino circa la metà del secolo XVI. Sul cadere poi del secolo XVII la comprò il Reggente Giacomo Capece Galeota de' duchi di Regina, che la ridusse nello stato presente.

Il Pontano nel suo dialogo *Antonius* così fa parlare l'ospite Siciliano ed il Compatri: « *HOSPES*: Quae nam quaeso bone civis Antoniana est porticus? Com-
« *PATER*: Antonium ne hospes requiris, an eam quae ab illo porticus Antoniana
« dicitur? *HOSP.* Et porticum ipsam nosse, et Antonium videre cupio, audio
« enim pomeridianis horis illic conventum haberi litteratorum hominum, ipsum
« autem Antonium quamquam multa dicit, plura tamen sciscitari quam docere
« solitum, nec tam probare quae dicantur, quam Socratico quodam more irri-
« dere disserentes. Auditores vero ipsos magis voluptatis cuiusdam eorum quia
« se dicantur plenos domum dimittere, quam certos rerum eorum quae in
« quaestione versetur. *COMP.* Haec illa est porticus, sane dignus tali conventu
« loci, in qua desiderare nunc quidem Antonium possumus, videre amplius
« non possumus. Etenim solitudo ipsa meusque hic ornatus plane tibi decla-
« rare possunt, amisisse nos Antonium, neque enim unquam dicam mortuum,
« quae putem vivere, quod et ipsum paucos ante quam decederet dies acer-
« rime disserentem audivimus, neque eius me mors angit, quae vita est bo-
« nis, sed quod iucundissima eius consuetudine, sapientissimisque colloquiis est
« carendum. Quid enim erat laetis in rebus Antonio iucundius? quid rursus
« in turbatis atque asperis gratius? Incredibilis quaedam in eius oratione vis
« inerat res humanas contenendi, ferendique fortuitos casus aequo animo.....
« Illa est porticus in qua sedere solebat ille senum omnium festivissimus. Con-
« veniebant docti viri, nobilesque item homines sane multi. Ipse quod in pro-
« ximo habitaret, primus hic conspici, interim dum senatus ipse usurpabat co-
« geretur, aut iocans cum praetereuntibus, aut secum aliquid succinens, quo
« animum oblectaret. . . .

(2) Questa villa era poco lontana dal convento de' padri di S. Francesco di Portici, e dal Panormita cambiatole il nome, fu chiamata *Pliniana* dal luogo dove stava, in cui il famoso naturalista Plinio, sorpreso dalla lava di fuoco eruttata dal Vesuvio, rimase morto. Il Pontano al capo 15 del suo libro De

PRINCIPE la ricorda così: *Sedebat aliquando Antonius Panhormita de lectione fessus in vestibulo Pliniani sui, quae villa est haud procul Neapoli in li-ctore Resinati. Cumque inter qui aderant esset de virtute quaestio, dixissetque Antonius splendidissimum eius lumen esse....* E lo stesso Panormita nella lettera al Pontano, stampata tra quelle di re Ferrante I di Aragona, Vico Equense 1586 in 8.º *Proximis enim Christianalibus Plinianum cum venissem, sic enim appellare rus placet in quo Plinium occubuisse constat satis, venit ad me ex proxima Francisci aede visitatum Rogerius eiusdem Francisci sacris initiatus.* SISIA era il nome proprio di questa villa, che Alfonso I di Aragona donò al Panormita, il quale ne dà notizia colla 28.ª Epistola del suo *Epistolarum Campanarum liber*; che è la seguente, diretta allo stesso Alfonso I. di Aragona:

« Ex multis, atque immortalibus tuis erga me beneficiis, Alphonse Rex, nul-
 « lum mihi iucundius, ac naturae tuae convenientius elargitus es, quam quod
 « proxime in me contulisti, villam videlicet, cui nomen est Sisiae: est ea qui-
 « dem, supra quam credi potest, amoena et delectabilis, ac musarum quasi
 « proprium domicilium, ibi statuo cogitationes meas, si quae modo cogitatio-
 « nes meae sunt, litteris, monumentisque mandare, tuumque nomen pro virili
 « mea immortalitati consecrare: atque eo modo tibi non solum habere gratias
 « tot quotidie beneficiorum, sed aliquando etiam referre, sic divus Augustus
 « Poetarum studiosus Virgilio suo commodissimum Poetae domum, villam de-
 « dit prope Baias in amoenissimo orbis terrarum loco, sic Horatio Flacco vil-
 « lam Samnam habitatam quinque fociis: sic et Messala suo Tibullo nil acce-
 « ptius quam villa dedit et recte sane: nam, ut ait Flaccus,

Silva placet musis, urbs est inimica Poetis.

« Ego quoque Rex maxime tuo hoc munere vehementer gaudeo: iamque et
 « Sisiam cogito, Sisiam somnio, Sisia, musisque vanis imaginibus fruor: itaque
 « delector, licet absens, ut vel hac imaginaria voluptate mihi perbeatus esse
 « videar, sed tantae huic laetitiae scrupulus nuper iniectus est, fitque, quod
 « ait Plato, ut voluptatis comes sit dolor: scrupuli vero et doloris causam
 « commisimus tuae Maiestati referendam Ioanni Ixaritano viro magno: quem
 « cum audieris, si quidem honesta narrabit, te oro, atque obsecro etiam ut
 « exaudias, nec permittas divitum opes ac factiones plus valere, quam Poe-
 « tarum simplicitatem, et musarum harmoniam. Regum principumque virorum
 « cibus est gloria, qua locupletes divitiis, quae et fluxae sunt, et Reges ipsi
 « non indigent, sed Poetae versibus dare consueverunt. Vale musarum spes.

(3) Nel suo dialogo ANTONIUS.

(4) Il Galateo nella lettera a Girolamo Carbone parlando del Pontano dice: *Academiam nostram vivo adhuc venerabili illo sene Antonio Panormita, cui bonae literae tantum debent, Pontanus legibus, ac institutis adornavit et auxit.* In questi statuti fra le altre cose si stabilì che ogni nuovo socio nello iscriversi all'albo accademico dovea mutarsi il nome, e perciò il Pontano si disse *Gioviano*, il Garetto *Cariteo*, il Marchese *Elio*, il Sannazaro *Sincero*, il Gallucci *Calenzio*, il Golino *Compatrie* ecc.; dovea cingersi il capo di una corona di alloro ed accettare un pranzo offertogli dagli antichi accademici, i quali

in fine del banchetto recitavano de'versi in lode del nuovo socio; questa corona poi si dovea portare in tutte le tornate accademiche. Vedi Ludovico Castelve-
tro a pag. 99 e 198 della sua Esposizione della poetica di Aristotile. Basilea
1581 in 4.

(5) Vedi il Pontano nel dialogo *Actius*, e nel cap. 1. del lib. 1. *De pru-*
dentia, dove parlando a Tristano Caracciolo ed a Francesco Poderico dice: « In
« Lycio deambulabat philosophans senex ille philosophorum omnium dissertis-
« simus, audiendumque ad eum universa etiam Graecia confluebat, nominis
« eius admiratione commota, ac disciplinae. Nobis vero Tristane Caraciale, tu-
« que Francisce Puderice haudquaquam parentes sunt Athenae, neque ulla uti-
« que Campania intera est Academia, ipsique haud magna sane cum mentis,
« atque ingenii re, senes tamen sumus, philosophamurque, et quidem cum
« paucis, ac nunc domestica in porticu, nunc fanulo in hoc, deambulatione-
« que, quod si per religionem liceret, libenter id quidem fecissemus, ne Ly-
« cium tamen appellaremus, tanti viri memoria nos deterruit, quodque et si
« nequaquam in Academia, in celeberrima tamen urbis huius parte, nostris est
« sumptibus positum, ac dedicatum. Quo in loco liberum me penitus regis ab
« administrationibus, atque omnino vacuum, et ipsi quoque publicis (ut video)
« muneribus vacui, convenire, ni fallor, voluistis, postulaturi de felicitate qui-
« dem alter, alter vero de prudentia, Diis ipsis praesentibus, qui promissorum
« sunt, hominumque ipsorum fidei inter ipsos, obsides, ac testes. Quam ad
« rem non nihil fortasse vos Adrianæ coniugis cineres, sunt etiam cohortati,
« quos hoc ipso in fano conditos quantopere veneremur, ipsi profecto scitis.

Ed al cominciare del libro 2° dello stesso trattato: « Congredientibus hanc in
« aediculam vobis Tristane Caraciale, ac Francisce Puderice deque more con-
« sessus huius disserentibus de virtute, ac de hominum moribus, assum ipse
« promissa servaturus, quorum debitorem hesternam me disputatione constitui
« de Prudentia videlicet disserturus, re sane quam difficili, nostrisque a ma-
« ioribus, aut parum explicata, aut minima omnino tractata luculenter.

E finalmente al principio del capitolo 2° del libro 5°: « Hesternam post di-
« sputationem, quae a me est habita de Prudentia, Tristane Caraciale, tuque
« Francisce Puderice, cum hoc e sacello demum me atque in cubiculum redu-
« ceretis, fessum iam de dictione, quod contingere necesse est in senex, et
« quidem septuagenario, incidit inter reducendum, ut probe meministis, sermo
« de Alphonso secundo, vel questus potius, quod Ferdinando patre mortuo, an-
« num regnans non impleverit.

(6) Il Pontano nel dialogo *Aegidius* al cap. 11. parlando al Suardino ed al
Peto dice: « Venit mihi in mentem... Itaque quamquam senem me, annisque
« gravatum, spes tamen caepit fore, ut ante, quam a vobis emigrem, Latinam
« videam philosophiam et cultu maiore verborum et elegantia res suas expli-
« cantem utque relicta litigatrice hac disputandi ratione, quietiorem ipsa formam
« accipiat et dicendi, et sermocinandi, ac verbis item suis utendi, propriis
« maximeque romanis. Cumque plura sint quae me ad hanc ipsam invitent spem,
« cum primis profecto Aegidius mihi hoc promittit Eremita. quem superioribus
« diebus in hortis coenobii Baptistae Ioannis cum deambularem, quod est Nea-
« poli ad Carbonariam, adessentque mecum una, quem hic adesse cernitis Hie-

« ronymus Carbo, itemque Chariteus, ita quidem locutum, et ipse memini, et
 « hi ipsi testificari hoc idem possunt, ut egerrime ferret vitium hoc inter phi-
 « losophantes inolevisse nostrorum temporum.... De Aegidio quidem nemo est
 « qui dubitet. Caeterum concessionem hae ipsae fortasse habiturae sunt momenti
 « aliquid, Pardo praecipue operam suam non abnuente, cum fama quoque certa
 « sit, adolescentes quosdam optimis ingeniis praeditos ad hanc ipsam militiam
 « sese instruere ».

E quindi il Peto prosegue: « Utcumque Ioviane, itineris e Roma suscepti
 « nec nos poenitet, et porticum hanc, quamdiu Neapoli erimus, quotidianasque
 « istas concessionem assidui frequentabimus ».

(7) Questo villaggio posto sul monte di S. Elmo nella parte occidentale della città, da tempi antichissimi ebbe il nome di *Antignano*; di fatti con uno strumento dell'anno 993 stipulato nella città di Napoli, e stampato a pag. 128 del vol. 2° de' *Regii Neapolitani Archivi monumenta*, Napoli 1849 in 4°, si vendono *dues peties de terras posita in loco qui nominatur BABULIE super ANTENIANUM*. Molto ànno disputato i dotti sulla origine di questo nome, industriandosi a cavarla dalla etimologia del nome stesso; ma come sempre in simili lavori, ogni speculativa dottrina immaginata all'uopo è riuscita vana.

Sopra questo colle il Pontano ebbe la sua villa deliziosissima, famosa soprattutto per la sua bellissima flora, e la sua squisita fruttiera, come rilevasi dalle stesse sue opere, e singolarmente dalle sue poesie, nelle quali spesso loda i suoi Roseti di Antignano, ed i suoi cedri ed i limoni, de' quali tratta da esperto agrimensore ne' due libri *De hortis Hesperidum*. In questo poema non si occupa di altro, che della coltivazione de' cedri, e ne forma tanti trattati scientifici, per quanti ne sono i capitoli, de' quali eccone i rispettivi titoli. « Qualis
 « fit arbor Citrius, et unde oriunda—De conversione Adonidis in Citrium—
 « De apportatione Citrii in Italiam—Quae loca sint apta serendis Citriis—Quae
 « loca sint evitanda, et quibus utendum remediis—Fabula de Citriornm repa-
 « ratione, novaque apportatione in Italiam, e media regione—Quod tempus
 « aptum sit serendis Citriis—Quasdam regiones non alere Citrios propter fri-
 « gus—De altitudine scrobium—Serendos esse citrios nativa cum terra, et
 « palis fulciendos—Ferro coercendam esse luxuriam—De propaginibus procu-
 « randis—De seminio faciendo, et colendo—Fructus citriorum alios dulces
 « esse, alios acrimoniosos—Quomodo Citria toto anno insideant in arbore suo—
 « De ratione decoris hortensis—Post rigidas tempestates non esse amputandos—
 « De dispositione Citriorum—De opere topario—Arbores citrios diutius vivere—
 « De citro, et eius cultu—Quod differat citrius a citro—De limonibus et eo-
 « rum cultu—De insitione—De citriorum sapore duplici, acri, ac dulci—De
 « utilitate horum pomorum ». E quindi termina il poema co' seguenti cinque versi:

*Nec mihi Naiades in tanti parte laboris
 Abnuerint viridem salicis de fronde coronam,
 Nec mihi culta suos neget Antiniana recessus,
 Quois superat vites Hermi, atque rosaria Pesti,
 Quaeque et Idumaeas mittunt palmaria baccas.*

Alla sua ninfa Antignano di frequente si rivolge nelle sue poesie il Pontano, ne' cui versi lirici (p. 3529 vol. 4 Basilea 1556 in 8) leggesi:

AD ANTINIANAM NYMPHAM — IOVIS ET NESIDIS FILIAM.

*O ades summo Iove nata, et udis
Alta Nymphæ littoribus, reposto
Colle quam Nesis genuit, superbo en-
isa sub antro.*

*O ades mecum dea, dum relictis
Umbriae campis, nemore et Sabino,
Te peto, Sebethiadem et amnem
Antiniana.*

*Adsit et tecum comes illa quondam
Sueta Nympharum choreis Patulcis,
Fistula insignis simul et canoro
Nobilis aere.*

*Vos sequor fidae Aonidum sodales,
Aon est vester mihi colis, e quo
Forsan et rivi scateant, et ipsa
Thespias unda.*

*Ergo age o longum lyra quæ sine ullo
Desides cultu, per opaca ruris
Ocia intactum meditemur Umbro
Pectine cautum.*

*En adest inter violas, rosamque;
Illa quæ vernos hyemem sub ipsam
Ore præ se fert, oculisque et omni
Tempore honores.*

*Quam prius victis rediens ab Indis
Liber ad festos Thyasos vocabat,
Nunc vocant Musæ ad choreas, et hortos :
Hic lyra plaude.*

*Cuius adventu rosa purpurescit,
Et novis sylvæ recreantur auris,
Lilia albescunt, et hiat decoro
Flore Hyacinthus.*

*Cuius afflatu induitur recentem
Arbor in florem, Dryadesque ab altis
Montibus cultam venerantur, uda et
Naiades herba.*

*Venit ad lettus, mora nulla Nymphae
Lettus optatum celebres frequentant,
Ore mirantur rosea, atque ad imas
Pectora plantas.*

*Heu, quod adventat ferus ille Proteus.
Crede ne virgo pelago : rapinis
Pontus exultat : tua forma solis
Gaudeat hortis.*

Crede neu te nemorum latebris.

Pane et sylvis habitant procaces.

Crede te te Musis Ariadna: Muse

Casta sequuntur.

Ed il Sannazaro nella prosa 11^a della sua Arcadia: « Ne mi fu piccola cagione de' focosi sospiri, lo intender nominate Baie, et Vesuvio; ricordandomi « de' diletti presi in cotali luoghi; coi quali ancora mi tornarono alla memoria i soavissimi bagni, i maravigliosi, et grandi edificij, i piacevoli laghi, et « le dilette, et belle isolette, i sulfurei monti, et con la cavata grotta, la felice costiera di Pausilippo, habitata di ville amenissime, et soavemente percossa dalle salate onde: et appresso a questo il fruttifero monte sopraposto « alla città, et a me non poco gratioso, per memoria *de gli odoriferi roseti della bella Antiniana celebratissima Ninfa del mio gran Pontano.*

Quale villa dopo la morte del Pontano essendo distrutta, il Sannazaro ne deplorea la ruina nella 12ª Egloga della stessa Arcadia, e propriamente ne' versi 91-93, che sono:

Antiniana, e tu perchè degeneri?

Perchè Ruschi pungenti in te diventano

Quei Mirti, che fur già sì molli, e teneri?

Per amore di brevità tralascio di riportare quanto altro si legge nelle opere del Pontano intorno a questa sua Villa.

Ora tutto è distrutto, nulla più esiste di quelle delizie; la flora, la fruttiera, i bellissimi viali di cedri e di limoni sono ridotti a terre seminatorie, a vigneti, ed a fabbricati; perciò se ne è dispersa anche la topografia. Sembra però che essa avesse dovuto comprendere tutto quello spazio che oggi forma quella isola, che dal palazzo sito nel largo di Antignano, sulle cui mura stanno due iscrizioni a ricordanza del Pontano e della Villa, gira per la proprietà del Marchese di Villanova, pel palazzo Doria, pel Vico S. Gennarello, e calando alla chiesetta dell'Eremita, pel largo di Antignano va a terminare al suddetto palazzo delle iscrizioni. Questa isola è del circuito di circa duemila passi.

(8) Nella villa di Antignano.

(9) Al capo 1 del libro 1 de' suoi *Dies Geniales*.

(10) Nel libro primo degli *Eridani*.

(11) Elegia XI nel libro 1 delle sue Elegie.

(12) Dal fol. 37-39 de' suoi *Varia poemata*. Napoli 1531 in 8.

(13) Antonio Sebastiano detto il Minturno a p. 6 della sua opera *De poeta*. Venezia 1559 in 4.

« Lucius Camillus Scortianus, Neapolitanae nobilitatis aeternum decus ea est « morum probitate insignis, ut, cum ipse praeclara quadam excellat doctrina, « nemo tamen sit ita mediocriter doctus, quem non humanissime colat, non « amicissime domi excipiat, non ut maxima potest liberalitate prosequatur. Cum « ille iampridem mihi sit magna familiaritate coniunctus, ex eo plane cognovi, « quae de Poetica sum dicturus a viris clarissimis disputata. Haec autem a non « paucis cum mihi essent repetita (plures enim dum illa disputarentur inter- « fuerunt) tum non semel audiui a Traiano Tarvisino, homine sane docto, nec

« tantum his literis, quas latinae linguae scriptoribus pertractandis praeclara
« cum laude proficitur, sed multiplici quoque disciplina erudito, cum ille di-
« ceret, floruisse quondam Neapoli in studiis bonarum literarum, et in iuven-
« ventute erudienda Petrum Summontium, cuius e ludo vere dixeris, tanquam
« ex equo Troiano innumeros doctrinae principes prodisse. Ex iis, qui ab eo
« magistro ut aetate, ita prudentiae gravissimo discebant, se, et Scortianum
« maxime solitos hominem, cum a quotidiano illo suo labore vacuus cessaret,
« convenire, eumque, si quo iret sui colligendi causa, comitari. Itaque anno
« antequam pestilentia illa funesta et exitiosa, quae diu per omnem Italiam
« summa cum pernicie debaccata est, Neapolim invasisset, cum iam ver ple-
« num esset, et iam omnia terra marique ac coelo arriderent, omniaque ad
« voluptatem invitarent, evenisse, ut illum secuti petierint Mergellinam. Quo
« paucis ante diebus se contulisset Actius Syncerus, qui omnium consensu in-
« ter aetatis quidem suae Poetas principem locum obtinebat. Erat enim Sum-
« montio summa cum eo familiaritas, quae iam orta in illa dissertissima, eru-
« ditissimaque Pontani porticu et educata, atque in illa studiorum coniunctione
« officiis aucta quotidianis, in dies ita magis vigeat, ut nunquam senescere
« posse videretur. Venisse eodem Hieronymus Carbonem, et Petrum Gravinam,
« iam illos egregiam in Poetica laudem consecutos, et Summontii, ac Synceri
« aequales. Exiisse autem cum Carbone duos minores natu viros, sed in omni
« eruditione permagnos, Pomponium Gauricum, qui tunc Salernitanum Princi-
« pem eximia spe summae virtutis adolescentulum optimarum artium praeceptis
« informabat, et Lucium Vopiscum, qui de Philosophia praeclarum quiddam
« commentabatur. Insecutos vero esse praestanti indole iuvenes, qui posthac
« non eodem in genere doctrinae profecerunt. Quorum Franciscus Thetus in
« iuris cognitione atque interpretatione veteris gloriae multum adeptus, in con-
« sulendo, in iudicando, in defendendo, plurimum excellit. Affuisse deinde of-
« ficii causa nonnullos Patricii nominis eruditos adolescentes, in quibus tanquam
« sol inter sidera, ut tum fulgebat, ita etiam nunc enitet P. Andrea Cossus
« morum suavitate, et elegantia doctrinae perpolitus. Est Mergellina prope
« Neapolim ad Pausilypi radices, qua promontorium mari alluitur, nec procul a
« littore, et a via, quae Puteolos ducit. In qua et pulcherrimam sibi villam,
« et ornatissimam Mariae genitricis aedem posuit Syncerus. Hic illi cum in
« Porticu consedissent, unde late longeque prospectus patebat, cum incredi-
« bili animi voluptate, et iam post illa verba, quae ultro citroque congressu
« primo ab amicis haberi solent, conticuissent, tum Summontium dixisse. Cur
« non Socraticos imitatur, quorum nulla unquam fuit congressio, quin esset
« sermo de aliqua vel ingenii vel animi virtute? praesentim cum tot discipuli-
« narum omnium lumina in hunc locum veluti sidera in clarissimam coeli par-
« tem conspiciam convenisse. Tum Gauricum. . . »

